

ANTISZEMITIZMUS A VISEGRÁDI ORSZÁGOKBAN

A kötet az emberjogi és kisebbségi témákkal foglalkozó, budapesti székhelyű Tom Lantos Intézet kiadványaként jelent meg, a magyar Külgazdasági és Külügyminisztérium támogatásával. Az angol nyelvű kötet célja, hogy a nemzetközi közvéleményt és fórumokat tájékoztassa arról, hogy az antiszemitizmus, különösképpen a tradicionális zsidóellenességtől megkülönböztetett modern, politikai antiszemitizmus milyen mértékben van jelen, milyen funkciókat tölt be, és milyen formái jelennek meg a „visegrádi” országokban: Magyarországon, Lengyelországban, a Cseh Köztársaságban és Szlovákiában. A kötet – a szerkesztők, Barna Ildikó és Félix Anikó által írt bevezetőt követően – egységes struktúrájú, rövid, tárgyilagosságra törekvő tanulmányokban vázolja fel az antiszemitizmus közelmúltját és jelenét a négy országban. Veronika Šternová a Cseh Köztársaságról, Barna Ildikó Magyarországról, Rafael Pankowski Lengyelországról, Grigorij Mesežnikov a Szlovákiáról szóló anyag szerzője. Az országjelentések két fő részt tartalmaznak. Az első részben a háttérrel tájékoztatják fel, bemutatva, milyen szerepet játszott a zsidóság az egyes országok történelmében, politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális fejlődésében, hogyan alakult a zsidó és nem zsidó lakosság viszonya, hogyan született meg a modern – politikai – antiszemitizmus és rasszizmus. Szólnak arról, milyen áldozatokkal járt a soá ezekben az országokban, hogyan alakult a maradék zsidóság helyzete, és a hatalomra jutott és 1989-ig hatalmon lévő kommunista pártok különböző időszakokban milyen politikát folytattak a zsidósággal, illetve az antiszemitizmussal kapcsolatban, különös tekintettel az Izraelhez való viszonyra. Ezután beszámolnak az antiszemitizmus jelenlegi elterjedtségére és összetevőire vonatkozó újabb közvélemény-kutatási, szociológiai vizsgálatok néhány eredményéről.

A felmérések tanúsága szerint a zsidóság egyik országban sem számít „első számú közellenségnek”, miközben az antiszemitizmus, ha változó intenzitással is, de mindegyik országban jelen van, és ez nem függ a zsidó lakosság tényleges számarányától (ami Lengyelországban gyakorlatilag a zéróhoz közelít). Ugyanakkor az Anti-Defamation League által mért antiszemitizmus-index, vagyis azoknak a száma, akik igennel válaszoltak az antiszemita sztereotípiákat mérő kérdőív legtöbb kérdésére, meglehetősen magas, 45% volt Lengyelországban, szemben a Cseh Köztársaságban mért 13%-kal, amely viszont a legalacsonyabb Európában. A szlovákoknak csupán 11%-a jelölte meg egy felmérésben, hogy nem szívesen látna zsidó szomszédokat. Ami Magyarországot illeti, a Medián kutatása szerint a lakosság 65%-a mentes az antiszemitizmustól, 12% mérsékelten, 23% pedig erősen antiszemita. Ezek az adatok azonban, mint a szerzők is figyelmeztetnek

rá, nem alkalmasak az összehasonlításra, hiszen az egyes országokban végzett felmérések különböző időpontokban, eltérő mintavételi eljárásokkal, más és más kutatási kérdésfelvetéssel készültek.

A kötet a közvéleménykutatási eredmények mellett bemutatja a jogi környezetet, a közösség elleni izgatásra, a gyűlöletbeszédre, a genocídiumok tagadására és más szélsőséges megnyilvánulásokra vonatkozó hazai és nemzetközi jogi szabályozásokat és törvényes szankciókat. Az előzmények és a kontextus felvázolása után a második fő rész tanulmányai részletesebben ismertetik az egyes országokban napjainkban (2010 és 2016 között) megnyilvánuló antiszemitizmus legfontosabb aktorait, azokat a szélsőséges pártokat, mozgalmakat, csoportosulásokat és személyeket, amelyek és akik cselekvő résztvevői és forrásai az antiszemita diskurzus fenntartásának, politikai felhasználásának és hiszterizálásának. Bemutatják továbbá az antiszemitizmus manifesztációinak színtereit, a legfontosabb médiafelületeket, website-okat, blogokat stb., amelyek révén az antiszemita és más szélsőséges nézetek, cselekvésre való buzdítások eljutnak a szélesebb közönséghez. A két fő részt mindegyik országtanulmányban a konklúziók levonása követi. Az antiszemitizmus aktorainak bemutatásánál magyar vonatkozásban a Jobbik és a hozzá kötődő szélsőséges szervezetek, mozgalmak szerepét emelik ki, s mint hangsúlyozzák, a párt utóbbi években bejelentett fordulata a „néppártosodás” irányában nem orientációjának valódi megváltozását, hanem csupán hatalmi törekvéseinek álcázását jelenti. A visegrádi országokban működő szélsőjobboldali pártok és mozgalmak, így például Lengyelországban a Kukiz’15 mozgalom, Csehországban a Nemzeti Demokrata Párt (ND), Szlovákiában a „Mi Szlovákiánk” Néppárt (LSNS), illetve publikus megjelenésük vizsgálatánál a kötet szerzőinek fő kérdése az, hogy retorikájukban és ideológiájukban hogyan jelenik meg a modern antiszemitizmuson belül az „új antiszemitizmus”, vagyis az anticionizmus és az Izrael-ellenesség.

Elméleti szempontból ugyanis a kötet szerzői a modern antiszemitizmusnak három alaptípusát különböztetik meg: a *másodlagos*, a *konspirációs* és az *új antiszemitizmust*. A másodlagos antiszemitizmuson a soá tagadását, relativizálását vagy trivializálását, „konspirációs antiszemitizmuson a „zsidó összeesküvéssel” kapcsolatos sztereotípiákat és hiedelmeket, új antiszemitizmuson pedig az Izrael-ellenesség különféle megnyilatkozásait érhetjük. Annak eldöntésére, hogy az általában Izraelre vagy az állam bel- és külpolitikájára, a közel-keleti konfliktusokban játszott szerepére vonatkozó kritikus állítások közül mennyiben tekinthetők valóban antiszemitizmusnak, a szerzők az egykori szovjet polgárjogi harcos és mai izraeli politikus, Nathan *Saranszkij* (Sharankys) által javasolt „3D-tesztet” alkalmazzák. Eszerint az Izraellel kapcsolatos negatív vélemények akkor számítanak antiszemitának, ha tartalmazzák a *démonizációt*, vagyis Izraelnek valamifajta „eredendő gonoszként” való feltüntetését; a „kettős mércét” (*double standard*), amikor Izrael bírálataát egyoldalúan, szelektíven gyakorolják; és a *deli-*

gitimálást, Izrael állam létjogosultságának kétségbevonását. Az antiszemitizmusnak ezek a típusai, mint erre a szerzők is rámutatnak, a valóságban aligha választhatók el ilyen élesen, hiszen az „újnak” nevezett antiszemitizmus gyakran csak új kifejezési formát ad a „réginek”, hagyományos zsidógyűlöletnek, a régóta virágzó összeesküvés-elméleteknek vagy éppen a soá tagadásának. Másfelől, a mai Izrael politikájának radikális kritikája sem feltétlenül jár együtt a soá tagadásával, illetve relativizálásával vagy a világméretű zsidó összeesküvésben való hittel. Az „újnak” nevezett antiszemitizmus, mint a kötet szerzői utalnak rá, napjainkban erőteljesen megjelenik egyes nyugat-európai és amerikai baloldali csoportok, palesztinbarát polgárjogi mozgalmak ideológiájában, anticionista, Izrael-ellenes retorikájában. Más kérdés, hogy ez aligha terjeszthető ki a nyugati baloldal egészére, hiszen az izraeli–palesztin konfliktus megítélésében a baloldal, beleértve az izraeli baloldalt is, nagyon is megosztott.

Az országjelentésekből kiderül, hogy a négy vizsgált országban egyelőre kevésbé, elszigetelten mutatkozik meg ez a „nyugati” új típusú, főként a baloldalnak tulajdonított antiszemitizmus. Ebben nyilván közrejátszik az is, hogy a kelet- és közép-európai országokban még erősen él a kommunizmus emléke, a kommunista pártok pedig többnyire anticionista és Izrael-ellenes álláspontot foglaltak el. Kisebbségi, marginális csoportoktól eltekintve nincs tere e régióban az olyan mozgalmaknak, mint a „Boycott, Divestment and Sanctions” (BDS), amely Izrael kulturális, akadémiai és gazdasági bojkottját hirdeti. A „visegrádi” országokban az antiszemitizmus legfontosabb aktorai továbbra is a szélsőjobboldali pártok, amelyek főként a „másodlagos” és a „konspiratív” zsidóellenesség jellemző jegyet viselik magukon. Ugyanakkor e pártok többségénél a modern antiszemitizmusnak mindhárom típusa is megjelenik. Vagyis, a Saranszkij-féle „3D”-régiókban szélsőjobboldali ideológiákhoz és akciókhoz kapcsolódik (például az izraeli zászló elégetése vagy jobbkios képviselők nyilatkozatai a magyar parlament tagjai között lévő állítólagos izraeli állampolgárokról mint „nemzetbiztonsági kockázatról”, hasonló megjegyzések a lengyel parlamentben stb.). A 2015-ös „menekültválság” és annak következményei azonban módosították a képet, elsősorban, de nem kizárólag, Magyarországon. A menekültek megjelenése és az ellenük folytatott politikai és ideológiai gyűlöletkampány, a xenofób populizmus állami politikája következtében előtérbe került az *izlamofóbia*, amely a rasszista (antiszemita és cigányellenes) előítéletek indulatait, legalábbis időlegesen, a „migránsokra” és menekültekre helyezte át. (Lásd erről Slavoj Žižek 2016-os könyvét: *Against the Double Blackmail. Refugees, Terror and Other Troubles with Neighbours.*) Ugyanakkor a konspirációs antiszemitizmusnak is új formája jelent meg, amely a világméretű migráció és menekülthullám mögött „zsidó összeesküvést” sejt, és amelynek szimbolikus megtestesítője, Magyarországon éppúgy, mint a többi „visegrádi” országban, Soros György. Miközben a magyar kormány „zéró toleranciát” hirdet az antiszemitizmus ellen, a Soros elleni kampányok és „konzultációk”

kódolt antiszemitizmusát saját politikai céljaira használja fel. Az antiszemitizmus eme kódolt, de egyértelmű formájában már nem korlátozódik a szélsőjobboldalra, hanem – főként Magyarországon és Lengyelországban – a kormánypártok ideológiai és retorikai fegyvertárában is megjelenik: ez lehetne a modern antiszemitizmus „negyedik típusa”, amelyet hozzátehetünk a kötet szerzői által vizsgált három típushoz. A Tom Lantos Intézet kiadványában közölt országjelentések 2016-tal lezárulnak, és nem foglalkoznak a legújabb fejleményekkel. Látteleként azonban mindenképpen érdekesek az antiszemitizmus és más előítéletek mélyebb történelmi és szociálpszichológiai megértéséhez is.

(Ildikó Barna and Anikó Félix editors: Antisemitism in the Visegrád Countries. Budapest: Tom Lantos Institute, 2017, 130 o.)

Erős Ferenc
szociálpszichológus